

А. О. Козак
студ. III курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: к. ю. н., доц. А. Л. Святошнюк

ФОРС-МАЖОР ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статтею 617 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) передбачено, що «особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили» [1].

Поняття форс-мажору не наведено у ЦК України, тому варто звернутися до спеціального законодавства та судової практики.

Згідно із Законом України (далі – ЗУ) «Про торгово-промислові палати в Україні» від 31.03.2023, «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами» [2]. У статті 14-1 даного закону наведено великий перелік таких обставин, тому виокремимо саме загрозу війни, збройний конфлікт та обставини, спричинені стихійним лихом. Також, головним елементом форс-мажору є причинно-наслідковий зв'язок між обставиною чи подією і неможливістю виконання конкретного зобов'язання. Тобто, особі потрібно довести зв'язок між невиконанням зобов'язання та обставини, які їй заважали чи заважають це вчинити. Зокрема, акцентуємо увагу на тому, що настання форс-мажорних обставин не звільняє від виконання зобов'язання. Відповідно до договору, укладеному між сторонами, це лише причина уникнення відповідальності за неналежне виконання зобов'язання.

Проте, мають місце випадки, коли сторони зобов'язання користуються певною подією, яку можна віднести до форс-мажорних обставин. Однак, за таких умов, відсутня одна з головних ознак – це причинно-наслідковий зв'язок. «Прикладом послугує нинішня ситуація в Україні, коли виконання договірних зобов'язань може бути не виконано. Це безпосередньо відбувається внаслідок безперервних обстрілів та руйнуванням логістичних шляхів, що об'єктивно унеможливає виконання умов договору. Проте, якщо поставка мала здійснюватися в регіонах, де бойові дії не велися, і була можливість безпечного транспортування, посилатися на форс-мажор буде неможливо» [3].

Крім того, у Постанові ВС від 25.01.2022 № 904/3886/21 вказано, що ознаки форс-мажору складають певні елементи. По-перше, «вони не залежать від волі учасників цивільних правовідносин». Тобто, до цієї ознаки можна віднести ситуацію, коли поза контролем сторін виникають обставини на які вони не в змозі вплинути. По-друге, «вони мають надзвичайний

характер». Надзвичайність таких обставин мають винятковий характер і також перебувають за межами впливу сторін зобов'язання. Наразі, до цього можна віднести воєнний стан, бойові дії та тимчасова окупації. По-третє, це те, що «вони є невідворотними і унеможлиблюють виконання зобов'язань» [4].

Загалом, у цивільному праві України форс-мажор розглядається, в першу чергу, як підставу для звільнення від відповідальності за порушене зобов'язання. Обумовлено це тим, що форс-мажорні обставини відносяться до непередбачуваних обставин, які не підконтрольні сторонам зобов'язання, що унеможлиблює виконання покладеного обов'язку.

Доречно погодитись із визначенням, що «форс-мажор у договірних зобов'язаннях – це надзвичайна, невідворотна за даних умов обставина, що має зовнішній характер відносно діяльності боржника, виникла після укладення договору й тягне за собою порушення договірної зобов'язання» [5].

Також, деякі фахівці, розмежовуючи поняття непереборної сили та форс-мажору, зазначив, що «подібно до непереборної сили форс-мажор – це зовнішня стосовно діяльності зобов'язаних за договором сторін обставина, яка не залежить від їхньої волі і бажання. Але форс-мажорні обставини суб'єктивні, бо вони пов'язані з волею людини, групи людей і виникають у результаті їхнього волевиявлення» [6].

Аналізуючи законодавчі положення щодо форс-мажорних обставин, варто звернути увагу на те, як суд приймає рішення стосовно цих питань. Варто зазначити, що листом Торгово-промислової палати України, у якому повідомлено, що «військова агресія Російської Федерації проти України є форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили)» [7]. Проте зрозуміло, що даний лист не може бути єдиним доказом при вирішенні справи, не дивлячись на його важливість. Значення відіграє саме сукупність доказового матеріалу по справі, тоді варто розраховувати на позитивне рішення суду. Слід розглянути приклад на рішенні Господарського суду Дніпропетровської області в рішенні від 29.07.2022 у справі № 904/1250/22: «Відповідач не надав доказів того, що підприємство зупинило роботу у зв'язку з воєнним станом, що всі працівники (чи їх частина),

керівник підприємства, інші посадові особи мобілізовані та перебувають у складі Збройних Сил України, тимчасово не виконують професійні обов'язки у зв'язку з воєнними діями, все, або частина складу рухомого майна підприємства задіяні під час тих чи інших заходів, що б перешкоджало суб'єкту господарювання здійснювати підприємницьку діяльність під час дії воєнного стану» [8].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо виокремити наступні ознаки форс-мажорних обставин як підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за порушене зобов'язання: 1) незалежність від волі учасників правовідносин; 2) надзвичайний характер обставин; 3) невідворотний характер обставин.

Таким чином, враховуючи вказані ознаки, можемо надати таке визначення поняття форс-мажорних обставин як підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за порушене зобов'язання та доповнити ст. 617 ЦК України п. 2 з наступним текстом: «Форс-мажорні обставини – це надзвичайні випадки, які унеможливають виконання сторонами їх обов'язків через специфіку невідворотності події, яка їм об'єктивно заважає і в результаті чого сторони правомірно позбавляються відповідальності за порушення виконання зобов'язання».

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України від 30 січня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3111> (дата звернення: 21.03.2024).
2. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 31 березня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
3. Форс-Мажорні обставини в сучасних умовах// Golaw : вебсайт. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/fors-mazhor-yak-pidstava-zvylennya-vid-vidpovidalnosti-za-porushennya-zobov'язan/> (дата звернення: 05.03.2024).
4. Рішення Верховного суду України № 904/3886/21// ЄДРСР : вебсайт. URL: <https://opendatobot.ua/court/102797678-a17cd259fd2299e57084dd922ed0463e> (дата звернення: 01.04.2024).
5. Мельник О. О. Поняття «форс-мажор» у цивільному праві України. *Юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 205–209. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9116/%D0> (дата звернення: 01.04.2024).

6. Красько І. Ю. Корпоративне право. Вибрані статті. Київ, 2004. С. 64. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/06/makarenko.pdf> (дата звернення: 03.04.2024).
7. Торгова промислова палата України : Лист від 28 лютого 2022 року N 2024/02.0-7.1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus36779?an=2> (дата звернення: 21.03.2024).
8. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області № 904/1250/22. *Reyestr.Court.gov.ua*: вебсайт. URL: <https://opendatabot.ua/court/105502892-fdf1767bf139f879847b44de8bb06fd5> (дата звернення: 21.03.2024).